

σμάτων, τὰ δποῖα ἥσαν παρεκκλήσια, κελλία, τράπεζαι τῶν μοναχῶν, τῶν δποίων δμως δύσκολος εἶναι ἡ ἔξαρθρωσις πρὸν ἀνακαλυφθῆ ὁρισμένη τις ἔνδειξις ἐκ τινος εὑρήματος. Τὰ μόνα εὑρήματα εἶναι ἀφθονα ἀνθρώπινα δστᾶ, τεμάχια μικρὰ ἀγγείων καὶ γλυπτῶν ἀρχαίων, εἴτε βιζαντινῶν. Πάντως δυνάμεθα νὰ εἰμεθα βέβαιοι περὶ τῆς ἐπὶ αἰῶνας τινας, μεταξὺ τοῦ 11^{ου} καὶ 14^{ου} αἰῶνος, ὑπάρχεως ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Σπαρτιατικῆς ἀκροπόλεως μεγάλης μονῆς κτισθείσης περὶ τὴν λαμπρὰν βασιλικήν, τὴν δποίαν εἰχεν ἀνεγέρει κατὰ τὰ τέλη τοῦ 10^{ου} αἰῶνος ὁ προστάτης τῆς Λακεδαίμονος Ὅσιος Νίκων ὁ Μετανοεῖτε. Ἐπιβεβαίωσις περὶ τοῦ χρόνου τῆς ίδρυσεως καὶ τοῦ κτίσορος εἶναι ἐπιγραφὴ κεχαραγμένη ἀμελῶς ἐπὶ πλακὸς εἰς τὸ μέσον τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ, κατὰ τὴν δποίαν ἐτάφησαν ἐκεῖ δύο « μακάριοι ἐπίσκοποι » τὸ ΣΦΜΑ', ἥτοι 1033.

Ἡ εὑρεσις τῆς βασιλικῆς τοῦ Ὅσιου Νίκωνος καὶ τοῦ παρὰ τὴν χαράδραν νεκροταφείου ἔχουν, πλὴν τῆς ἀλλης σημασίας, καὶ τὴν μεγάλην σπουδαιότητα ὅτι ἀποκαλύπτουν χρόνους ιστορικοὺς σκοτεινοὺς ἥ καὶ ἀγνώστους ἔως τώρα καὶ μηκύνουν τὴν ιστορίαν τῆς Σπάρτης κατὰ τοὺς τελευταίους Ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Μεσαίωνος.

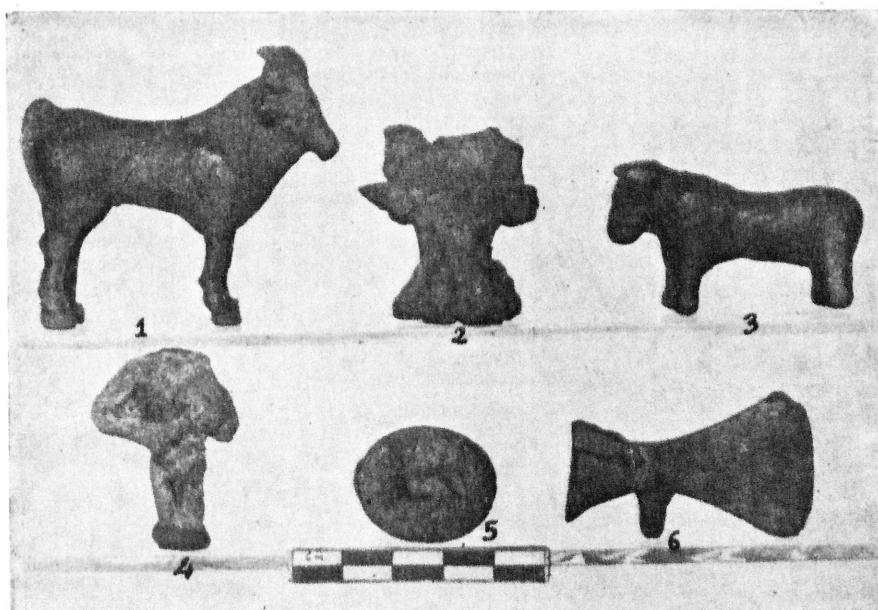
ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

8. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΑΜΝΙΣΩΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1934 ἐν Ἀμνισῷ ἐσυνεχίσθη ἐκ μόνων τῶν πόρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ διεξήχθη τμηματικῶς εἰς δύο περιόδους, ἀπὸ 12 - 21 Ἰουλίου καὶ ἀπὸ 1 - 4 Νοεμβρίου. Λόγῳ τοῦ μικροῦ χρηματικοῦ ποσοῦ περιωρίσθημεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος ἐλληνικοῦ ἱεροῦ ἐπὶ παλαιοτέρου μινωϊκοῦ οἰκοδομήματος (ΠΑΕ 1933, 93 κ.εξ.). Τὰ ἀποτελέσματα ἐμφανίζουν διαρκῶς μεγαλυτέραν ἐπιστημονικὴν σπουδαιότητα, ἀλλὰ συγχρόνως φανερώνουν πόσον δύσκολος καὶ ἀσύμφορος εἶναι ἡ διεξαγωγὴ τοιούτου εἴδους ἀνασκαφῶν διὰ περιωρισμένων χρηματικῶν μέσων. Διότι ὁ ἀνασκαφεύς, ἀναγκαζόμενος νὰ περιορίζεται ἐκάστοτε εἰς ἓν μικρὸν ἀνασκαπτέον χῶρον, δυσκολεύεται πολὺ νὰ παρακολουθῇσῃ ἐπακριβῶς τὰ ἀλλεπάλληλα στρώματα τῶν διαφόρων ἐποχῶν. Ἡ ἐπαφὴ πρὸς τὰς παρατηρήσεις προγενεστέρων ἀνασκαφικῶν περιόδων ἀποκαθίσταται μετὰ χαλαρότητος καὶ ἐνίστηται τὰ ἀποτελέσματα ὡς ἀντιφατικά. Ἡ ἐπομένη ἀνασκαφὴ τοῦ σπουδαιοτάτου ἐκείνου χώρου πρέπει

νὰ είναι τελειωτική, ἐπιχειρουμένης τῆς ἔξερευνήσεως δλης τῆς περιοχῆς τοῦ ἱεροῦ συγχρόνως.

Τὰ ἐφετινὰ ἀποτελέσματα εἰναι ἐν συνόψει τὰ ἐπόμενα: Ἐπεκαλύφθη ἐν νέον τμῆμα τοῦ ἱεροῦ πρὸς Νότον τοῦ ἥδη ἀνασκαφέντος πέρυσιν. Ἐνταῦθα αἱ παρατηρήσεις ἡμῶν ἡσαν σαφέστεραι καὶ μεγαλυτέρας ἐπιστημονικῆς σπουδαιότητος, διότι τὰ στρώματα ἐν τῷ τμήματι τούτῳ φαίνονται

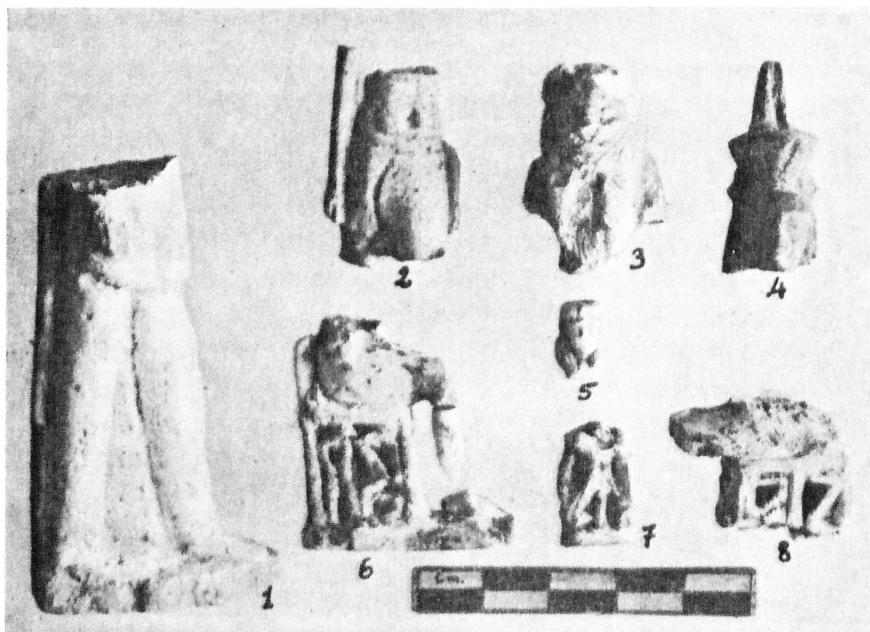
Εἰκ. 1. Χαλκᾶ εὑρήματα ἐξ Ἀμνισοῦ.

δλιγώτερον τεταραγμένα. Εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα εἰς τὸ δποῖον ἐπροχωρήσαμεν, ἐφάνησαν εἰς ἐν σημεῖον μερικὰ πρωτογεωμετρικά, γεωμετρικὰ καὶ ἀνατολίζοντα δστρακα. Τοιουτοτρόπως ἀποκαθίσταται πλήρης ἡ συνέχεια τῆς λατρείας ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀπὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς μέχρι τῆς ὑστερωτέρας ὁμαικῆς ἐποχῆς. Ὅμοια γεωμετρικὰ δστρακα ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις καὶ εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα δμοῦ μετὰ ὁμαικῶν λύχνων.

"Οπως δήποτε, παρὰ τὴν διαταραχὴν ταύτην ἐκ μεταγενεστέρων σκαφῶν, πιθανώτατα ὑπὸ θησαυροθηρῶν, διακρίνονται καθαρῶς δύο μεγάλα στρώματα εἰς τὸν ἀνασκαφέντα χῶρον: Τὸ βαθύτερον κείμενον Μινωϊκὸν οἰκοδόμημα (ΠΑΕ 1933 σ. 94 - 95 εἰκ. 1 - 2) ἀνεκαλύφθη καὶ ἐνταῦθα βαίνον περαιτέρω πρὸς Νότον καὶ ἐκτισμένον διὰ τῶν αὐτῶν ὁραιών πελεκητῶν πωρολίθων. Διατηρεῖται δμως ἐνταῦθα μέχρις ὑψηλοτέρου σημείου, εἰς τρό-

πον ὥστε ἡδη εἰς βάθος 1 μ. ὑπὸ τὸ ἔδαφος συναντᾶται ἡ ἀνωτάτη σειρὰ τῶν λίθων του. Ἀκριβῶς λοιπὸν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπάρχει τὸ πρῶτον στρῶμα τοῦ ἱεροῦ, τὸ ὁμαϊκόν, χαρακτηριζόμενον ὑπὸ ἀφθόνων πηλίνων λύχνων καὶ ἀφθόνων πωρίνων γλυπτῶν περὶ ὅν θὰ διαλέγωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

Τὸ δεύτερον στρῶμα, τὸ ἀρχαϊκόν, χαρακτηριζόμενον ὑπὸ τῆς μελανῆς γῆς τῆς βριθούσης χαλκῶν εὑρημάτων καὶ ἀντικειμένων ἐξ αἰγυπτιακῆς

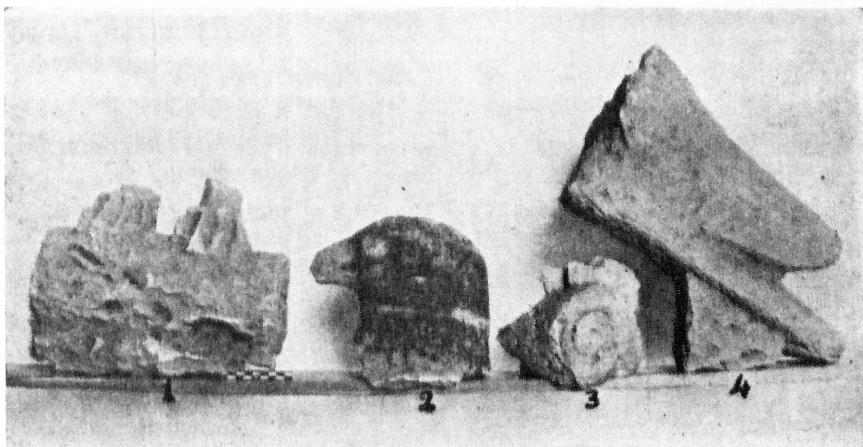
Εἰκ. 2. Εὑρήματα αἰγυπτιακῆς φαγεντιανῆς ἐξ Ἀμνισοῦ.

φαγεντιανῆς (ΠΑΕ ἑ.ἄ. 97), εὑρίσκεται ἐν μέτρον βαθύτερον. Μεταξὺ τῶν δύο στρωμάτων μεσολαβεῖ στρῶμασις ἄμμου (οὐχὶ τόσον ἐμφανῆς ὅσον εἰς τὸν περυσινὸν τομέα, ἑ.ἄ. 97) καὶ στρῶμα λίθων μετὰ γῆς κενὸν παντὸς ἄλλου εὑρήματος, πλὴν ἀσημάντων ἀραιοτάτων διστράκων. Ἰδιαιτέρως σπουδαῖον εἴναι τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἀρχαϊκὸν στρῶμα εὑρίσκεται ἐνταῦθα βαθέως ἐντὸς τοῦ Μινωϊκοῦ οἰκοδομήματος. Τούτου ἀρά οἱ τοῖχοι ἔχονται ποιήθησαν εἰς τὸ ἔλληνικὸν ἱερὸν τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.

Τὰ κινητὰ εὑρήματα τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου παρουσιάζουν ὅλως ἴδιαίτερον ἐνδιαφέρον: Τὸ μελανὸν στρῶμα παρουσίασε πλῆθος χαλκῶν ἀμόρφων τεμαχίων, δύο χαλκᾶ εἰδώλια βιοῶν (εἰκ. 1, 1 καὶ 3), χαλκοῦν δακτύλιον μὲ πλατεῖαν ἐλλειψοειδῆ σφενδόνην φέρουσαν γλυφὴν ὀκλαδῶντος τετραπόδου (εἰκ. 1, 5), πόδα σκεύουσις ἐν σχήματι πέλματος λέσοντος (εἰκ. 1, 2), κολοβὸν

διπλοῦν πέλεκυν (εἰκ. 1, 6) κολοβὸν εἰδώλιον γυμνῆς γυναικείας μορφῆς (κουροτρόφου; εἰκ. 1, 4) τέλος δὲ χαλκοῦν νόμισμα, τὸ δόποῖον ὅμως (τελείως ὃν ἐφθαρμένον) ἐκυλίσθη ἔως ἐκεῖ ἐκ τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων.

Τὰ ἔξ αἰγυπτιακῆς φαγεντιανῆς εὐρήματα εἶναι πρωτίστως δύο μικραὶ καθήμεναι μορφαὶ κολοβαί, ὡν τὰ βάθρα φέρουσιν αἰγυπτιακὰ κοσμήματα (εἰκ. 2, 6 καὶ 8). Τεμάχια μᾶλλον ἢ ἡττον κολοβὰ ἴσταμένων μορφῶν (εἰκ. 2, 1-2). Κεφαλαὶ θεοτήτων (εἰκ. 2, 4-5). Τὸ ἄνω ἥμισυ λεοντοκεφάλου μορφῆς, πιθανῶς τῆς μεμφιτικῆς θεότητος Σεχμέτ (προβλ. A. Erman, *Die ägypt. Religion* 16) καὶ διάφορα ἄλλα τεμάχια καὶ ἔξαρτήματα. Εὑρέθη τέλος μικρότατον λεπτὸν δισκάριον χρυσοῦν, πλῆθος ψήφων ἐκ διαφόρων ὑλικῶν, ἐπιπέδοντον φακοειδὲς ἔξαρτημα ὁρείας κρυστάλλου καὶ ἔτερα μικροευρήματα.

Εἰκ. 3. Πώρινα γλυπτά ἐξ Ἀμνισοῦ.

Ἡ στενὴ ἄρα σχέσις τοῦ Ἱεροῦ πρὸς τὴν Αἴγυπτον καθίσταται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προφανῆς, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον πιστοποιεῦσι ταύτην καὶ τὰ εὐρήματα τοῦ ὑπερκειμένου ῥωμαϊκοῦ στρώματος. Ἐνταῦθα ἐλλείπουσιν αἱ ἀρχαιότητες ἐκ χαλκοῦ καὶ φαγεντιανῆς, ἀφθονοῦσι δὲ τὰ λίθινα ἀντικείμενα. Εὑρέθησαν: Ὁπίσθιον μέρος πελωρίου πωρίνου πτηνοῦ, πρὸς τὸ δόποῖον ἀντιστοιχεῖ ἀνευ ἀμφιβολίας ἡ δλίγας ἥμέρας βραδύτερον εὑρεθεῖσα ὑπερφυσικοῦ μεγέθους κεφαλὴ Ἱέρακος, εἰκ. 3, 2 καὶ 4. Τεμάχιον ἐκ κεφαλῆς ἄλλου Ἱέρακος ἔφερεν ἐνθέτους ὀφθαλμοὺς ἐξ ἀποπεσούσης ὅλης. Οὐδεμία ἀμφιβολία, διτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἱεροῦ πτηνοῦ τῆς αἰγυπτιακῆς ἥλιακῆς θεότητος, τοῦ Ὡρού. Δύο πώρινα βόεια ὀντα καὶ δύο κέρατα τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ ἀνήκουν πιθανώτατα εἰς τὸν Ἱερὸν Ἀπιν. Τὸ ἐν τῶν ὀντων διατηρεῖ ἐσωτερικῶς λείψανα ἐρυθροῦ χρωματισμοῦ. Ἐπίσης εὑρέθησαν

πόδες πτηνῶν καὶ λεόντων συμφυεῖς μετὰ πωρίνων Ἰωνικῶν κιονοκράνων, ἐφ' ὃν ἐπεκάθηντο (εἰκ. 3, 1 καὶ 3). Ἐν ἄλλῳ πτηνόν, πιθανώτατα ἀετός, ἐλλιπές τὴν κεφαλήν, σύγκειται ἐκ χονδροκόκκου νησιωτικοῦ μαρμάρου. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ εἶναι μικρά, καλῶς διατηρουμένη μαρμαρίνη κεφαλή,

Εἰκ. 4. Μαρμαρίνη κεφαλὴ Πλούτωνος - Ὁσίριδος.

ρικὰ φέρουν καὶ πλαστικὸν διάκοσμον κλάδων, καρπῶν κλπ.). Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἔφερεν ἐπιγραφὴν δίστιχον, ἣς διεσώθη τὸ δυστυχῶς ἀκατάληπτον τέλος:

— — — ΘΕΝΑΤΑ
— — — ΜΕΡΩΣ

Ἔσως ἡ πρόοδος τῶν ἀνασκαφῶν ἀποκαλύψῃ καὶ τὰ ὑπόλοιπα τοῦ ἀγγείου τεμάχια, οὕτω δὲ μᾶς διαφωτίσῃ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν λατρευομένων θεοτήτων.

Ἐκ τῶν ἀφθόνως εὑρεθέντων λύχνων εἰς φέρει τὴν ὑπογραφὴν Κλάρου.

(εἰκ. 4). Ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ κρανίου ὑπάρχει ὅπῃ καὶ πέριξ ταύτης τὸ μάρμαρον φέρει κυκλοτεροῦ λείαν ἐπιφάνειαν, ἵσως ἐπεκάθητο ἐνταῦθα πόλος ἐξ ἄλλου τεμαχίου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρόκειται περὶ Πλούτωνος - Ὁσίριδος. Μνημονευτέα ἔτι εἶναι ἄνω μέρος ἐφθαρμένης μικρᾶς μαρμαρίνης καρυάτιδος καὶ δύο κορμοὶ κολοβῶν μαρμαρίνων ἀγαλματίων. Ἀν ἐν ὑθαῦσμα κατειργασμένου μαρμάρου εἶναι πράγματι τεμάχιον μηροῦ, τότε ὑπάρχει ἐλπὶς νὰ ἀνεύρωμεν καὶ τὸ ὑπόλοιπον ἀγαλμα πλέον ἥ τι φυσικοῦ μεγέθους.

Ίδιαιτέρας σπουδαιότητος εἶναι τρία συναπτόμενα τεμάχια ἐξ εὑμεγέθους μαρμαρίνου ἀγγείου (πλειόνων τοιούτων ἀγγείων τὰ τεμάχια εὑρέθησαν, ὃν με-

Τινὲς δεικνύουν παραστάσεις, ἥτοι γοργόνεια, κρατῆρα ἔξ οῦ συμμετρικῶς ἐκφύονται δύο σταφυλαί, Ἐρωτίσκον, ἀλεκτρυονομαχίαν. Περίεργοι εἶναι δύο παραστάσεις σκιρτῶντος αἰγάλγορου καὶ ἑτέρου καλπάζοντος, ἔτι δὲ περιεργότερα μία τρίτη ἀπεικονίζουσα ταῦρον ὑπὲρ τὸν δόποιον ἐν ὁρίζοντίᾳ στάσει αἰωρεῖται ἀνθρωπίνη μορφή. Πᾶσαι αἱ παραστάσεις αὗται ἐνθυμιζούσιν ζωηρῶς τοὺς μινωϊκοὺς σφραγιδολίθους. Δεδομένου ὅτι τοιοῦτοι θὰ εὑρίσκοντο πάντοτε τυχαίως, ὅπως εὑρίσκονται καὶ σήμερον, νὰ ὑποθέσωμεν ἄρα γε ὅτι ἐκεῖθεν ἀντέγραψεν ὁ λυχνοποιὸς τὰς παραστάσεις του καὶ ὅτι ἡ τρίτη τοιαύτη δὲν εἶναι τίποτε ὀλιγάτερον ἀπὸ μίαν μινωϊκὴν ταυροπαιδιάν;

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἱεροῦ Ἀμνισοῦ ἀποβαίνει οὕτω λίαν ἐνδιαφέρουσα, ἵδιας μετὰ τὴν πιστοποίησιν τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Ἑλληνες ἐχρησιμοποιήσαν αὐτούσιους τοὺς τοίχους τοῦ μινωϊκοῦ αιτηρίου, ὅτε ἐγκατέστησαν τὸ Ἱερόν των. Οὕτως ἀποβαίνει πιθανωτέρα ἡ ὑπόθεσις, ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς συνέχοντος λατρείας ἀπὸ τῆς μινωϊκῆς μέχρι τῆς ὁμαδικῆς ἐποχῆς. Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ αὐτὸν γεγονός παρετηρήθη καὶ εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Τίρυνθος, ὅπου ὁ ἀνατολικὸς τούτου τοίχος (ὃς καὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ πρόκειται) ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν ναόν. Ἡ ἐξακρίβωσις τοῦ πράγματος τούτου καὶ ἐν τῇ μινωϊκῇ Κρήτῃ, ὅπου διάφοροι λαοὶ καὶ διάφοροι θεοὶ διεδέχθησαν ἀλλήλους, θὰ είχε τὴν μεγαλυτέραν δυνατήν σπουδαιότητα διὰ τὴν ἴστορίαν τῆς θρησκείας.

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ